

"IPAK VA JUN IPLARINING GILAMDAGI NAQSH
KOMPOZITSIYASIGA TA'SIRI VA ULARNING FARQI"

Dots. Sh.Umarova, dots. D.T.Nazarova, must.izl. M.Egamberdiyeva,

Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Annotasiya

Gilamchilik san'atida xomashyo (ipak yoki jun tolasi) tanlash shunchaki texnik jarayon emas, balki tayyor mahsulotning ornamental arxitektonikasi va vizual estetikasini belgilab beruvchi asosiy omildir. Xiva gilamchilik maktabida har ikkala materialdan ham keng foydalanilgan bo'lib, ularning har biri naqshlar kompozitsiyasiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Ipak va jundan gilam to'qilganda naqshlar (gullar) **vizual ko'rinishi, aniqligi va tuzilishi** jihatidan bir-biridan keskin farq qiladi. Bu farq iplarning tabiati, qalinligi va nurni aks ettirish xususiyatiga bog'liq.

Gilam mahsulotlarini ishlab chiqarishda maxsus naqshlar tanlanganda, ularning aniqligi va maydaligi, ya'ni zichlik koeffitsiyenti muhim ahamiyatga egadir. Ipak va jun iplaridan to'qilgan gilamlarda naqsh kompozitsiyalarining uyg'unligi inobatga olinadi, quyida ularning farqi tahlil qilindi.

Ipak gilamlarda: Ipak tolasi tabiatan nihoyatda ingichka, silliq va ayni paytda yuqori mustahkamlikka ega xomashyodir. Bu xususiyat to'quvchiga gilamning har bir kvadrat metrida o'ta yuqori zichlikka (800 000 dan 1 000 000 va undan ortiq tugunlar soniga) erishish imkonini beradi. Natijada, ipak gilamlardagi naqsh kompozitsiyasi mikroskopik aniqlikda, o'ta mayda va murakkab tuzilishga ega bo'ladi. Eng nozik islimiy chiziqlar, gulbarglarning mayda tomirlari va murakkab "girihi" geometrik zanjirlari xuddi qog'ozga rasm chizilgandek silliq va ravon aks etadi. Ipakda gullar va naqshlar mikroskopik darajada aniq, mayda va murakkab chiqadi. Eng ingichka islimiy chiziqlar va gul barglarining tomirlarigacha aniq ko'rinadi.

Jun gilamlarda: Jun iplari ipakdan farqli o'laroq yo'g'on, g'ovak va momiq (fakturali) strukturaga ega. Jun iplari bilan yuqori zichlikdagi o'ta mayda elementlarni chiqarish texnik jihatdan imkonsizdir. Shu sababli, jun gilamlardagi naqshlar kompozitsiyasi monumentallik va statikaga asoslanadi. Undagi gullar va naqshlar yirik shakllarda, asosan, qat'iy geometrik kompozitsiyalar, romblar, ko'pburchaklar va an'anaviy "Xiva go'li" ko'rinishida to'qiladi. Naqshlarning chekka konturlari (chegaralari) bir oz g'adir-budur va yumshoqroq chiqadi. Jun tolasi yo'g'onroq va momiq bo'ladi. Jun gilamlarning zichligi pastroq bo'lgani uchun ulardagi naqshlar yirikroq va sodda geometrik shaklda (Xiva go'li, yirik

romblar) to‘qiladi. Jun iplar orasidagi masofa tufayli juda mayda chiziqlarni chiqarish qiyin.

Shuningdek, gilam to‘qishda nafaqat xomashyo turi balki, ranglarning jilosi va naqsh konturlari, ya’ni vizual effekti ham muhim ahamiyatga ega.

Ipak gilamlarda - Ipak nurni o‘ziga xos tarzda aks ettiradi. Gilamga qaysi tomondan qarashga qarab, naqshlarning rangi va soyasi o‘zgarib, tovlanib turadi, buni "hamelion effekti" deyiladi. Naqshlarning chekkalari (konturlari) xuddi rasm chizilgandek o‘ta silliq va keskin bo‘ladi.

Jun gilamlarda - Jun nurni yutadi, ya’ni aks ettirmaydi, shuning uchun undagi gullar mat (xira), chuqur va issiq ranglarda ko‘rinadi. Jun gilamdagi naqshlarning chekkalari bir oz g‘adir-budur va yumshoqroq bo‘lib, bir-biriga qo‘shilib ketgandek tuyuladi.

Gilam naqshlarining relyef, bo‘rtma va naqshlarning balandligi ularning tashqi ko‘rinishi chiroyli bo‘lishiga, estetikasiga ta’sir qiladi.

Ipak gilamlar yupqa va tekis bo‘ladi. Lekin ba’zida "relyefli" (bo‘rtma) naqshlar to‘qiladi. Bunda gilamning foni kalta, gullari esa uzunroq qoldirilib, naqshlarga uch o‘lchamli (3D) ko‘rinish beriladi.

Jun gilamlar esa qalin va mayin tukli va tuksiz bo‘ladi. Undagi gullar bosilganda yumshoqlik hissini beradi va naqshlar gilam yuzasidan bo‘rtib chiqmaydi, balki umumiy qalinlik ichida yaxlit ko‘rinadi.

Gilamchilik maktabida ishlatiladigan xomashyo (ipak yoki jun) naqshlarning vizual arxitektonikasini belgilab beradi. Ipak tolasining o‘ta ingichkaligi hisobiga undagi islimiy va koshin naqshlar mikroskopik aniqlikda, o‘ta mayda elementlar bilan chiziladi. Nurning ipakda sinishi natijasida naqshlar dinamik harakatda ko‘rinadi va ranglar tovlanadi. Jun gilamlarda esa materialning tabiati tufayli monumentallik va statika ustunlik qiladi; naqshlar yirik, qat’iy geometrik shakllarga ega bo‘lib, ranglar palitrasi mat va chuqur koloriti bilan ajralib turadi.

Ipak va jun gilamlarning vizual farqi ularning naqsh aniqligida, iplarning qalinligida va yuzasining yaltirashida ko‘zga tashlanadi. Quyidagi rasmlarda ushbu ikki turdagi gilam to‘qilishining asosiy vizual farqlarini ko‘rishingiz mumkin:

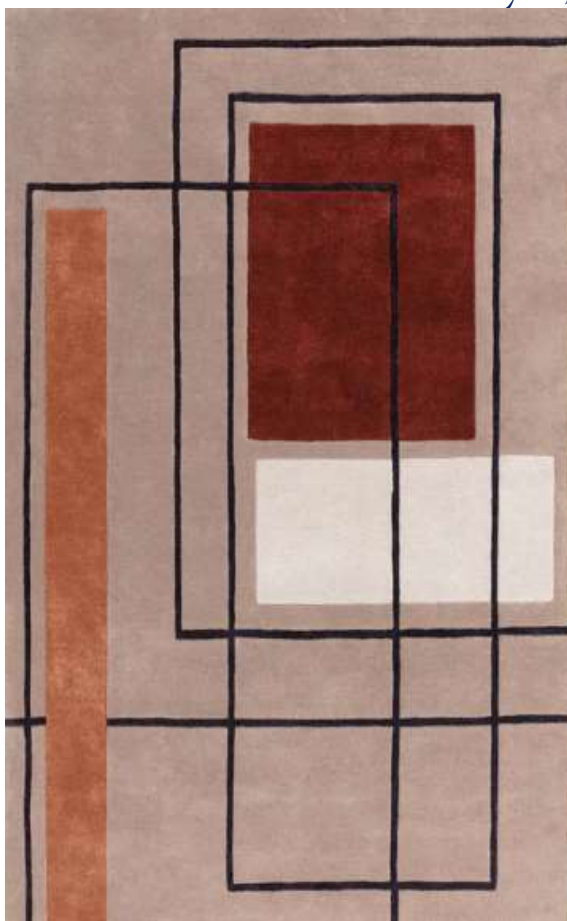
1

2

1. Kichik o'lchamli, nozik (zich) to'qilgan, qadimiy fors ipak Kum hashamatli gilami, Nazmiyal antikvar gilamlari (galereyasining) 72763-raqamli eksponati

2. Hashamatli, qadimiy fors ipak Kum gilami, Nazmiyal gilamlari (galereyasining) 70807-raqamli eksponati, Nazmiyal antikvar gilami

1

2

1.Xiva Gilam ulchami 2x3 jun **Islimiy naqshlar** – o‘simliksimon (shox, barg, gul, guncha) shakllarning o‘zaro chirmashib va uzluksiz takrorlanib borishidan tuzilgan

2.Abstract Squares Large Sculpted Wool Rug Deep Red – Danetti" mahsuloti o‘zbek tiliga "To‘q qizil rangli, bo‘rtma naqshli, yirik o‘lchamli mavhum kvadratli jun gilam – Danetti" deb tarjima qilinadi. Ushbu yirik o‘lchamli jun gilam zamonaviy interyer dizayni uchun mo‘ljallangan bo‘rtma naqshli to‘q qizil mahsulotdir.

Xulosa, ipak tolasi gilamda naqshning aristokratik va nozik nafisligini, rassomlik chizig‘iga yaqinligini ta‘minlasa, jun tolasi asriy an‘analarga sodiqlikni, naqshlarning arxaik (qadimiy) monumentalligini va amaliy mustahkamligini ifodalaydi.

1. Mirziyoyev Sh.M. "Milliy hunarmandchilik va amaliy san'atni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
2. Yusupova N.B. "Gilam ishlab chiqarish va badiiy bezash". Toshkent - 2023
3. Bekkeldiyeva M., Raximqulova S. " O'zbekistonning qadimiy naqsh va gilam san'ati tarixiy xususiyati". Eurasian Journal Of Academic Research. Vol 6, № 4, P.116-120
4. Mulkjanova N. "O'zbek xalq amaliy san'ati ornamentikasi". - Toshkent, 2012.
5. Bulatov S. O'zbek xalq amaliy bezak sa'nati. -T. Mehnat 1991 y. 384 6.
6. O'zbekiston madaniy merosi: - mualliflik turkumi: "O'zbekiston gilamdo'zligi asrlarga tengdosh an'ana" Toshkent, 2020.